

УДК 378-047.22

Кіш Надія Василівна

кандидат педагогічних наук

доцент кафедри іноземних мов

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті визначено сутність міжкультурної компетенції майбутніх фахівців. Проаналізовано комунікативні функції, які тісно пов'язані між собою і присутні в будь-якому вигляді комунікації. Розкрито і досліджено методологічні підходи до вивчення міжкультурного спілкування. Висвітлено прикладні методи вивчення міжкультурної комунікації, використання яких дозволяє підготувати майбутніх фахівців до ефективних контактів з іншими культурами, сприяє розвитку їх міжкультурної компетенції.

Ключові слова: міжкультурна компетенція, навчальний процес, міжкультурне спілкування, міжкультурна комунікація, майбутні фахівці.

Вступ. Сучасний етап розвитку суспільно-економічних умов України характеризується розширенням різномірної взаємодії, поглибленням зв'язків між різними країнами, домінуванням інтегративних процесів в економіці, науці, культурі, політиці. Ефективна комунікація представників різних культур є апріорною умовою успішної діяльності в усіх вищезазначених сферах. Суспільство зацікавлене у висококваліфікованих фахівцях із високим рівнем професійної компетентності і винятковим розумінням міжкультурної комунікації. Одним із основних напрямів є розробка комплексних дієвих стратегій та підходів до формування міжкультурної компетенції у майбутніх спеціалістів у межах професійної освіти, розробка та впровадження в освітню практику відповідної педагогічної системи, спрямованої на досягнення поставленої мети в межах нової педагогічної парадигми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти міжкультурної компетенції стали предметом дослідження таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Астафурової, О.Бирюк, Б.Біляєва, М.Богатирьової, П.Донця, І.Зимньої, С.Зенкевича, Д.Іщенко, Т.Колодько, І.Корунця, В.Костомарова, Х.Крумма, Н.Лобанової, А.Маркової, Л.Мітіної, Р.Нортгона, Л.Романишин, С.Тер-Мінасової, І.Халсевої, Л. Харченкова, І.Цатурової, Л.Щерби. [3].

Мета статті – розкрити сутність міжкультурної компетенції.

Виклад основного матеріалу. Основою розвитку міжкультурної компетенції безсумнівно є вивчення культури. Згідно досліджень багатьох авторів можна зробити висновок, що культура – це досить абстрактне поняття, тому що вона існує у вигляді величезної кількості і різноманітності культур окремих країн і народів. Разом з тим культурна картина світу являє собою сукупність раціональних знань і уявлень про цінності, норми, звичаї, менталітет власної культури і культур інших народів.

Звернення дослідників до проблеми діалогу культур по-новому ставить завдання перед системою освіти. Стосовно до вищої школи на перший план висувуються питання виховання у студентів культури спілкування, підготовки їх до «діалогу культур». Однією з умов реалізації даного процесу повинен стати певний рівень сформованості у майбутнього фахівця міжкультурної компетенції.

Проблема міжкультурної компетенції розглядається педагогами і психологами з позиції особистісного підходу. Так, А.А.Леонтьєв [5] вважає, що найважливішою характеристикою спілкування є його соціальна сутність. Спілкування розглядається як форми взаємодії

людей в процесі реалізації їх суспільно-комунікативної діяльності. І далі автор підкреслює, щоб повноцінно спілкуватися, людина повинна мати у своєму розпорядженні цілу низку вмінь: «По-перше, потрібно вміти швидко і правильно орієнтуватися в умовах спілкування. По-друге, необхідно вміти правильно спланувати свою промову, правильно вибрати зміст спілкування. По-третє, потрібно знайти адекватні засоби для передачі змісту. По-четверте, необхідно вміти забезпечити зворотний зв'язок. Якщо будь-яка з ланок акту спілкування буде порушена, то співрозмовнику не вдасться домогтися очікуваних результатів спілкування – воно буде неефективним» [5, с.33].

Таким чином, можна зробити висновок, що міжкультурне спілкування завжди є рішенням не тільки комунікативного завдання, а й завдання формування міжкультурної компетенції.

На даний час підготовка студентів вузів характеризується недостатнім знанням мови, культури, історичного минулого, традицій і звичаїв рідного та інших народів, а також недостатньою терпимістю і доброзичливістю, що виявляються в почуттях, оцінках і поведінці по відношенню до представників інших національностей. Саме цим викликано більш пильну увагу дослідників до питань міжкультурної, міжнаціональної комунікації, розвитку мовного спілкування, обумовленого потребами професійної практики.

З педагогічної точки зору безсумнівний інтерес представляє функціональний аналіз комунікації. На думку деяких авторів [2], не існує однозначного вирішення питання про функції комунікації. У той же час більшість зарубіжних і вітчизняних вчених вважають, що процесу комунікації притаманні конкретні функції. Причому в реальному комунікативному процесі (навіть в одному, окремо взятому комунікативному акті) можуть поєднуватися кілька функцій, одна або дві з яких будуть визначальними.

А.П.Панфілова [7] до числа таких функцій відносить: *інструментальну* – характеризує спілкування як соціальний механізм управління, що дозволяє отримати і передати інформацію, необхідну для здійснення якоїсь дії, прийнятого рішення, комунікативного наміру; *інтегративну* – використовується як засіб об'єднання ділових партнерів, фахівців і виконавців для спільного комунікативного процесу: вирішення завдання, генерування ідей, вироблення спільного договору та ін.; *самовираження* – дозволяє особистості самовиразитися і самоствердитися, продемонструвати особистісний інтелектуальний і психологічний потенціал; *трансляції* – служить для передачі конкретних способів діяльності, оцінок, думок, суджень та ін.; *соціального контролю* – регламентує поведінку і діяльність, а в деяких випадках

(наприклад, коли мова йде про комерційну таємницю) і мовні акції учасників ділової взаємодії; *соціалізації* – розвиток навичок культури ділового спілкування, ділового етикету; *експресії* – за допомогою цієї функції ділові партнери прагнуть висловити і зрозуміти емоційні переживання один одного, частіше виражаються через невербальні засоби.

У деяких публікаціях функції комунікації висвітлюються в дещо іншому ракурсі. Так, Т.Г.Грушевицька, В.Д.Попков, А.П.Садохін представляють ці функції наступним чином [2].

1. *Інформаційна функція* – обмін між людьми знаннями і відомостями різного роду. Тут комунікація відіграє роль посередника, а інформаційний обмін може відбуватися як заради досягнення якоїсь практичної мети, так і заради самого процесу комунікації, підтримки відносин між людьми.

2. *Соціальна функція* – забезпечує формування і розвиток навичок культурних взаємин між людьми. Ця функція формує думки, світогляд, реакції на ті чи інші події. Завдяки цій функції всім членам суспільства забезпечується досягнення певного рівня культурної компетенції, за допомогою якої стає можливим їх нормальне існування в даному соціумі.

3. *Експресивна функція* означає прагнення партнерів по комунікації висловити і зрозуміти емоційні переживання один одного. Так, міжособистісна комунікація завжди починається з встановлення контакту між партнерами. При цьому важливо не тільки повідомити необхідну для спілкування інформацію (представитися), вибравши для цього стереотипні вербальні висловлювання, але і доповнити їх невербальними засобами (посмішка, рукоштовнання), які повинні показати прихильність (не розташування) до контакту. Експресивна функція проявляється у вираженні почуттів, емоцій у процесі комунікації через вербальні та невербальні засоби. Особливе значення експресивна функція має для творчих людей.

4. *Прагматична функція* дозволяє регламентувати поведінку і діяльність учасників комунікації, координувати їх спільні дії. Вона може бути спрямована як на себе, так і на партнера. В ході здійснення цієї функції виникає необхідність вдаватися, як до спонукання партнера до виконання якоїсь дії, так і до заборони якихось вчинків. Адже людина спілкується заради досягнення якихось цілей, для чого здійснює певну діяльність, яка в свою чергу потребує постійного контролю і кореляції. Саме це і виконує прагматична функція комунікації.

5. *Інтерпретативна функція* служить перш за все для розуміння свого партнера по комунікації, його намірів, установок, переживань, станів. Справа в тому, що різні засоби комунікації не тільки відображають події навколишньої дійсності, а й інтерпретують їх відповідно до певної системи цінностей і орієнтирів.

Теоретичний аналіз літературних джерел дозволяє відзначити, що деякі дослідники вважають за краще мінімізувати кількість комунікативних функцій, виділяючи основні і вважаючи інші різновидом перших. Так, К.Бюлер [1] виділяє три функції мови, які проявляються в будь-якому акті мовлення: *функцію вираження (експресивну)*, що співвідноситься з розмовником, *функцію обігу (апелятивну)*, що співвідноситься зі слухачем, і *функцію повідомлення (репрезентативну)*, що співвідноситься з предметом мовлення.

Неважко помітити, що три функції мови і згадані вище функції комунікації перетинаються одна з одною. Таким чином, яку б кількість комунікативних функцій дослідники не пропонували, всі вони сходяться в одному – функції тісно пов'язані між собою і присутні фактично в будь-якому вигляді комунікації. Такий підхід відіграє істотну роль для організації комунікативного про-

цесу в освітній практиці і не менш важливий, коли мова йде про процес формування міжкультурної комунікації.

Однак міжкультурна комунікація вимагає також специфічних характерних тільки для неї підходів до її дослідження. У теоретичному плані звертають на себе увагу три методологічних підходи до вивчення міжкультурного спілкування: *функціональний, пояснювальний і критичний*. Кожен з них вносить свій внесок у розуміння процесу міжкультурної комунікації. Зупинимося на їхній короткій характеристиці.

Функціональний підхід. Ґрунтується на методах соціології і психології. Такий підхід дає підставу вважати, що будь-яку культуру можна описати за допомогою різних методів. Культура визначає поведінку і спілкування людини, і тому вони можуть бути передбачені й описані. За словами Т.Г. Грушевицької [2], основна мета даного підходу полягає в тому, щоб показати специфіку впливу культури на комунікацію. Порівняння культурних відмінностей взаємодіючих сторін дозволяє передбачити успіх або неуспіх комунікації.

У свою чергу зауважимо, що результатом функціонального підходу стало оформлення теорії комунікаційного пристосування. Відповідно до цієї теорії в результаті культурної взаємодії люди часто змінюють моделі своєї поведінки і пристосовуються до моделей партнерів по спілкуванню. Це підстроювання відбувається швидше під час спокійного спілкування, якщо партнер оцінюється позитивно. Щоб полегшити процес спілкування, наприклад, у навчанні, ми намагаємося говорити повільніше, ясніше, виразніше, не використовувати ненормативну лексику.

Отже, функціональний підхід дає можливість вивчати стилі спілкування в різних культурах, проводити паралелі і виділяти відмінності.

Пояснювальний підхід. Прихильники даного підходу розглядають культуру як середовище проживання людини, створену і змінну через спілкування. Мета пояснювального підходу – зрозуміти і описати, але не передбачити поведінку людини, що істотно важливо для теоретичної педагогіки. У цьому підході використовуються методи антропології та лінгвістики: рольові ігри, включене спостереження та ін. Основна увага спрямовується на розуміння комунікаційних моделей усередині окремої культурної групи. Завдяки пояснювальному підходу вчені зробили висновок, що комунікаційні правила тієї чи іншої спільності людей ґрунтуються на культурних цінностях і уявленнях цієї конкретної групи.

Критичний підхід. Основний метод критичного підходу – аналіз текстів. У зв'язку з цим в освітній практиці важливими є засоби масової інформації (відеоматеріали, публікації у пресі), які вносять свій внесок у формування культури. Однак вони не забезпечують прямих контактів з комунікантами, не реалізують особистісні міжкультурні взаємини. З цієї причини даний підхід включає багато положень пояснювального підходу, але акцент робиться на вивченні умов спілкування: ситуацій, навколишнього оточення і т.д.

Істотно важливо для формування міжкультурної комунікації базуватися в навчанні на аналізі та інтерпретації реальних культурних контактів. У зв'язку з цим найбільш ефективним способом роботи є тренінг, який у порівнянні з класичними академічними формами організації навчального процесу найбільшою мірою відповідає специфічним вимогам і труднощам міжкультурного спілкування завдяки своїй близькості до практики та інтенсивності навчання.

Таким чином, ми можемо говорити і про прикладні методи вивчення міжкультурної комунікації. У цьому контексті можна виділити наступні методи: *біографічна рефлексія, спостереження, інтерактивне моделювання, рольові ігри, самооцінка, симуляція* [6].

Метод біографічної рефлексії передбачає осмислення власної біографії з метою з'ясування своєї ідентичності і форм її прояви в повсякденному житті. Подібна робота допомагає рефлексувати різні сторони життєдіяльності, визначити природу ціннісних орієнтацій та інтересів і тому може застосовуватися в освітній практиці. Заняття, що проводяться з використанням методу біографічної рефлексії, допомагають отримати пояснення власної культурної приналежності, ідентифікувати особисті культурні стандарти і розкрити механізм культурного самосприйняття.

Метод інтерактивного моделювання орієнтований на свідоме відтворення регулярно виникаючих різних індивідуальних та групових ситуацій міжкультурного спілкування. Завдяки цьому інтелектуальна та емоційна енергія учасників процесу навчання направляється на аналіз і оцінку цих ситуацій. Цінність методу, на наш погляд, полягає в тому, що він: – значно полегшує початок процесу навчання, оскільки створює більш природну обстановку для знайомства один з одним його учасників; – кооперує і організовує учасників процесу навчання для спільної діяльності; – створює умови для розвитку більш відвертих відносин учасників процесу навчання один до одного; – спонукає звертатися до минулого досвіду учасників процесу навчання і через нього оцінювати практичні ситуації спілкування в сьогоденні.

Метод ролевих ігор характеризується виконанням учасниками освітнього процесу ролей, які відтворюють часто повторювані ситуації міжкультурного спілкування. У вивченні міжкультурних комунікацій даний метод породжує ігрове переживання, завдяки чому глибше пізнаються інтереси взаємодіючих сторін, їхня форма поведінки, розвивається здатність до сприйняття норм

і цінностей іншої культури.

Метод самооцінки. При використанні даного методу метою стає виділення певних типів поведінки при міжкультурній взаємодії і розгляд їх під відповідним кутом зору. Ця мета досягається за допомогою громадських опитувань, структурованих спостережень і тестів. Отримані результати стають темами для аналітичних дискусій і обговорень про типи міжкультурної поведінки і їх результати в міжкультурному спілкуванні.

Метод симуляції полягає в штучному створенні конкретних ситуацій міжкультурного спілкування та прогнозуванні можливих варіантів і результатів, виходячи з різних точок зору і аспектів. Симулятивні ситуації, як правило, є узагальненим досвідом міжкультурного спілкування всіх учасників процесу навчання.

Висновки. Таким чином, використання вищевказаних методів у процесі навчання міжкультурної комунікації дозволяє підготувати майбутніх фахівців до ефективних контактів із іншими культурами, сприяє розвитку їх міжкультурної компетенції. Враховуючи вищезазначене, зауважимо, що для формування у студентів міжкультурної компетенції необхідно особливу увагу приділяти проблемі міжкультурної комунікації. З цією метою можна використовувати активні форми і методи навчання: дискусії, дидактичні ігри, аналіз конкретних ситуацій, тренінги, що дозволяють занурити студентів у активне контрольоване спілкування, де вони можуть проявити свою сутність та взаємодіяти один з одним, використовуючи конструктивні моделі і стратегії. Перспективи подальших досліджень полягають у висвітленні ролі міжпредметних зв'язків у формуванні знань та вмінь професійної комунікативної діяльності майбутнього фахівця в інженерній сфері.

Список використаної літератури

1. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка: Пер. с нем. / Общ. ред. и коммент. Т.В.Бульгиной, вступ. ст. Т.В.Бульгиной и А.А.Леонтьева. – М.: Издательская группа «Прогресс», 2000. – 528 с.
2. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов (Под ред. А.П. Садохина. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 352с.
3. Зеліковська О.О., Чередніченко Г.А. Формування міжкультурної компетенції студентів економічних спеціальностей у процесі фахової підготовки: Монографія. – Київ: Кондор-Видавництво, 2012. – 321 с.
4. Кричківська О.В. Формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Кричківська Оксана Василівна; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2015. – 20 с.
5. Леонтьев А.А. Психология общения: Учебное пособие. – 2-е изд., испр. и доп. / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М.: Смысл, 1997. – 365 с.
6. Павлова Л.П. Исследование влияния игровой учебной деятельности на формирование межкультурной компетенции студентов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Павлова Лариса Петровна. – Ставрополь, 2004. – 176 с.
7. Панфилова А.П. Деловая коммуникация в профессиональной деятельности: [Учебное пособие: В 4 разд.] / Альвина Павловна Панфилова – СПб.: Союз [СПб], 2001. – 494 с.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2017 р.

Киш Надежда

кандидат педагогических наук

доцент кафедры иностранных языков

ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», г.Ужгород, Украина

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ КАК ПСИХОЛОГО - ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

В статье определена сущность межкультурной компетенции будущих специалистов. Проанализированы коммуникативные функции, которые связаны между собой и находятся в любом виде коммуникаций. Раскрыто и исследовано методологические подходы к изучению межкультурного общения. Освещено и обоснованно прикладные методы изучения межкультурной коммуникации, использование которых позволяет подготовить будущих специалистов к эффективным контактам с другими культурами, способствует развитию их межкультурной компетенции.

Ключевые слова: межкультурная компетенция, учебный процесс, межкультурное общение, межкультурная коммуникация, будущие специалисты.

Kish Nadiia

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D.

Department of Foreign Languages

State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»

Uzhhorod, Ukraine

INTERCULTURAL COMPETENCE OF FUTURESPECIALISTS AS PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS

In the article the essence of intercultural competence of future specialists is defined. The problem of formation of intercultural competence of future specialists in the process of mastering humanitarian cycle disciplines is of particular relevance for the high school. This development can be as a means of adapting to future conditions of social and professional activities. Upbringing of intercultural competence is one of the goals of modern higher education. In the article methodological approaches (functional, descriptive and critical) to the study of intercultural communication have been revealed and researched. In the article applied methods for the study of intercultural communication (biographical reflection, observation, interactive modeling, role-playing, self-evaluation, simulation) have been clarified the usage of which allows to prepare future professionals for effective contacts with other cultures, promote the development of intercultural competence.

Key words: intercultural competence, learning process, intercultural communion, intercultural communication, future specialists.